

Zalavár - Rezes (telep és temető) kötethez a 204 sírról és 141 települési objektumról az ásatási dokumentáció alapján 2003-2004-ben teljesen elkészültek a publikáció-képes rajzok és a leletanyag rajzos táblái (összesen 135 táblába rendezett rajz), továbbá a kerámialeletek táblázatokba rendezett leírásai, grafikonos kiértékelései, kész a sírok és objektumok katalógusa német nyelven 118 nyomdai oldal terjedelemben. A temető embertani feldolgozása sokáig megoldatlannak látszott, előbb Papp Ildikó, majd Mende B. Gusztáv vállalta el, de egyikük sem végezte el. 2006 elejére PhD dolgozat keretében végre Évinger Sándor mérte és határozta meg a csontanyagot, így közlés közeli állapotba került az egész emlékanyag (a teljes embertani feldolgozás előre láthatóan 2007-ben fejeződik be, s akkor végre nyomdába adható lesz a kézirat is).

Zalavár - Vársziget, Szt. Adorján zarándoktemplom kötethez a legnagyobb munka az ásatási dokumentáció digitális feldolgozása, amihez a templom 1:20 és a temető 1:10 arányban a helyszínen készített felméréseiről előbb „rétegekre” bontva tusrajzot kell csinálni, mert csak az így előkészített lapokat érdemes digitalizálni, és AutoCad programban a koordinátáknak megfelelően beszerkeszteni. Eddig elkészült az 50 × 26 m-es templom alaprajzának háromnegyed része (sajnos a munka 2004 végén a rajzoló családi problémái miatt megszakadt, új rajzoló után kellett nézni, akit csak 2006 végére találtuk meg, ezért nem kész még teljesen a templom alaprajza) és a temető sírjainak mintegy kétharmada (a mintegy 1500 sírből ca. 1000 sír). 2007-ben hasonló módon előkészítve már a 80-as években Cs. Sós Ágnes által feltárt sírokat és templomrészleteket szerkesztjük hozzá a térképhez, hogy egy minden részletre kiterjedő, teljes dokumentációt nyerjünk, s a bonyolult rétegvizonyokat összefüggéseiben is elemezhetővé tegyük. 2006 végére naprakész állapotba került a temető több száz fém-, üveg- és agancsleletének, közöttük több tucat művészi értékű ötvös- és kovács-remek különösen sok munkaórát igényelő restaurálása. Az elkészült tárgyakról digitális fotókat és elemző rajzokat készítettünk, összesen 138 kisméretű (A4 lapra rajzolt) és 27 nagy (A/2 méret) táblába szerkesztett rajz készen van.

Zalavár-Vársziget, települési objektumokat feldolgozó köteteihez folyamatosan fotóztatjuk és írjuk le a telepobjektumok kerámia-leleteit, eddig elkészült 258 restaurált edény fotózása, 122 leírása. Velük párhuzamosan zajlik a korszak díszkerámiájának, a polírozott felületű edénytöredékeknek (3573 db) a leltározása, leírása, fotózása és/vagy rajzolása (eddig 56 db A/3 méretű tábla). Megkezdtük a használati kerámiából a ritkább formáknak, így a tálak, bögrék, parázsbortók, poharak stb. rajzolását, rendszerezését (kész 86 db A/4 méretű táblarajz), továbbá a belső kronológia szempontjából fontos, változatos megjelenésű, speciális fazekas-jelek (ún. fenékbélyegek) rajzos táblákba rendezését (eddig 16 A/3 méretű rajztábla). Zalavár - Vársziget, Parkoló kötethez a telepmaradványokról készült ásatási dokumentációt ugyancsak elkezdtük digitalizálni, ezzel párhuzamosan nagyszámú kerámialeletről digitális fotókat és egységes rendszer szerinti leíró táblázatokot kezdtünk el készíteni. Ez a munka még az elején tart, mivel a leírás szempontrendszerének kidolgozása eléggé sok időt vett igénybe. Egyelőre mintegy 60 edényről készült fotó és leírás, a munka azonban a jövőben egyre gyorsabban, sablonszerűbben mehet, főként, hogy 2007-ben a több tízezernyi cserépleletet azonosító számmal látjuk majd el.

Zalavár - Vársziget, Kápolna kötethez (Ritoók Ágnes) az Árpád-kori temető (összesen 691 sír) teljes leletanyagát lerajzoltattuk, a korábbi évek rossz minőségben közölt leleteiről új rajzokat készítettünk, s elkészült a sírok katalógusa. A temető érdekessége, hogy az embertani anyag feldolgozása (Mende B. Gusztáv) során egy nagycsaládhoz tartozó 4 egyén sírjában trepanációt lehetett megfigyelni a koponyákon, ami ilyen kései időben (a 11. század közepén, második felében) ritkaságszámba megy. A feldolgozás következő fázisát, a Várszigeten álló bencés kolostor körüli, több száz síros temetővel való összehasonlító elemzést is előkészítettük, a leletanyagot restauráltattuk, és folyamatosan rajzoltatjuk, vele párhuzamosan a katalógust is készítjük.

Egyetemi szakdolgozat formájában további területek feldolgozása is elkezdődött. Így Zalavár -

Vársziget, Emlékmű területén a 80-as évek közepén feltárt településrészlet, a Zalavár - Récéskút ásatás 50-es és 60-as évekből származó régi dokumentációjának új szemléletű feldolgozása és az ásatás késő középkori leletanyagának közlésre előkészítése történt meg; most kezdődött el egy további dolgozatban a Zalavár - Várszigetet átvágó műúttól északra feltárt település- és erődészlet 80-as évek második felében feltárt részének feldolgozása.

2005-ben az Osztrák-Magyar Akció alapítvánnyal egy két éves program keretében Falko Daim egyetemi tanár (bécsi egyetem, Institut für Vor- und Frühgeschichte) és Herold Hajnalka régész együttműködésével a zalavári díszkerámia, az ún. polírozott felületű sárga kerámia vékonycsiszolatos természettudományos vizsgálatát, technológiai csoportosítását végeztük el. Öt főbb csoportot lehetett elkülöníteni, amelyek kronológiailag is sorba állíthatók. 2007-től ugyanilyen konstrukcióban egy 2006 végén elnyert pályázat segítségével már a zalavári használati kerámia vizsgálatát kezdhettük el.

A göttingeni egyetemmel közösen, Karl-Hans Wedepohl professzor vezetésével elkészült a zalavári Hadrianus templomnál talált festett és színes üvegek kémiai elemzése és összehasonlító vizsgálata, aminek a kiértékelését a szakma vezető folyóiratában, az amerikai *Journal of Glass Studies*-ban közös tanulmányban 2004-ben tettük közzé. A legfontosabb eredmény, hogy bár az üvegek összetételükben azonosak a nagy Karoling központokban feltárt üvegmaradványokéval (Paderborn, Vreden, Fulda, S. Vincenzo al Volturno, stb.), a festés technológiája és a figurák a keleti mediterrán térségben ekkor elterjedő üvegfestési technikát idézik.

2006-ban Benkő Elek elkészítette a Hadrianus zarándoktemplom déli oldalánál feltárt, a korabeli harangok közül az eddig ismert legnagyobb harang öntőgödrének és agyag öntőmintájának, továbbá az ott és környékén talált bronz leleteknek a természettudományos elemzését és kiértékelését (Jahrbuch für Glockenkunde 17–18 (2005–2006) 1–11).

Elkezdődött az évek során Zalavár-Várszigetről a Természettudományi Múzeum Embertani tárába került mintegy 2000 zalavári sír csontanyagának rendezése, egy magyar szakdolgozó patológiai, egy dán doktorandus életminőségi és táplálkozási vizsgálatokat kezdett el végezni rajtuk. 2006-ban Évinger Sándor meghatározta a Zalavár-Récéskúti bazilikánál közel fél évszázada feltárt sírok embercsont-anyagát.

2004 őszén *a halál árnyékának völgyében járok (A középkori templom körüli temetők kutatása)* címmel konferenciát szerveztünk a Nemzeti Múzeumban, ahol Szőke B. M. és Ritoók Ágnes is előadást tartott, 2005. őszén pedig a Régészeti Intézetben rendeztünk egy nemzetközi kerekasztal konferenciát *Pannonien in der Karolingerzeit* címmel, melynek nyitó előadásán Szőke B.M. Mosaburg/Zalavár Karoling-kori településtörténetét mutatta be. 2006 tavaszán a *Sötét idők falvai* címmel Debrecenben rendezett konferencián Szőke B. M. a Karoling-kori kerámia keltezési kérdéseiről tartott előadást, ugyanezen év őszén *Kirchenarchäologie heute* címmel egy Lahrban (Németország) rendezett konferencián Szőke B.M. az utóbbi tíz év zalavári ásatási eredményeiről számolt be.

A tervezethez képest bizonyos elmaradásokat okozott, hogy Vörös István és Tomka Gábor (Magyar Nemzeti Múzeum) vállalt feladataikat (archeozoológiai vizsgálatok, késő középkori emlékművek feldolgozása) nem végezték el, s rövidebb időszakokra a rajzolási, fotózási feladatokhoz sem sikerült megfelelő személyeket találni.

Rövid összefoglalás

Mosaburg/Zalavár-Vársziget a Karoling birodalom legkeletibb grófságának központja, ahol több mint fél évszázada intenzív régészeti kutatás zajlik, s különösen a legutolsó évtizedben igen jelentős új ásatási eredmények születtek. A pályázat célja ezeknek az ásatási eredményeknek természettudományos vizsgálatokkal kiegészített, modern szempontoknak megfelelő feldolgozása és közlésre előkészítése (horizontális és vertikális rétegelemzés, telepobjektumok és leletek külső és belső kapcsolatainak komplex értékelése). A több kötetre tervezett kiadványsorozatból a Zalavár-Rezes lelőhely az antropológiai értékelés befejezése után nyomdába adható, a Zalavár-Kápolna, Árpád-kori templom és temető feldolgozása is befejezés előtt áll, a katalógus kész, az értékelő fejezetek 2007-re készülnek el. Nagyobb feladat a Zalavár-Hadrianus templom és a közel 1500 síros Karoling-kori temető rész közzététele, itt az előkerült leletek restaurálása, rajzolása, fotózása fejeződött be, míg a sírok leírása, az 1980 óta tartó ásatás során készült dokumentáció alapján készítendő összesítő térkép összeállítása még zajlik, s csak a következő ciklusban készül el az embertani anyag meghatározása is. Ugyancsak hosszabb időt igényel a települési objektumok és a hatalmas kerámia-anyag feldolgozása, utóbbiból néhány nagyobb, jellemző egységet választottunk ki, és készítettük elő rajzolással, fotózással a feldolgozásra, ill. kezdtük el természettudományos elemzésüket és kiértékelésüket. Elkészült és megjelent a Hadrianus templom üvegleleteinek és a harangöntő műhely emlékeinek természettudományos vizsgálata.

Mosaburg /Zalavár was centre of the easternmost province of the Carolingian Empire. In the last ten years a very intensive archaeological activity on the site has produced significant (and in some respect) unexpected results. The aim of the competition was to begin an elaboration of these results by a complex method: a strict archaeological analysis (horizontal and vertical stratigraphy, typology, relations of the objects and finds within the site and out of it) and a scientific analysis (anthropology, archeozoology, dendrochronology, chemical and microstructural analysis of archaeological ceramics and metallworks etc.), together with the getting up of the publications.

The volumes are to be published in series. The archaeological chapters of *Zalavár-Rezes* (9th c. cemetery) is ready for print, the anthropological analysis will be completed soon. The catalogue of the *Zalavár-Kápolna* (11-13th c. church and churchyard with 691 burials) site is ready, the anthropological analysis is incomplete, the analytical chapters will be prepared in 2007.

More complicated is to elaborate the 9th c. *Zalavár-Hadrians Pilgrim church* and its contemporary churchyard (ca 1500 burials). The conservation, drawing and photography of the finds have been finished, but the descriptions of the graves and the general plan are under construction (excavated by Cs. Sós, Ágnes 1983–1992 and Szóke, Béla Miklós since 1995 onwards) together with the anthropological analysis.

The elaboration of the settlement-features and of the huge quantity of sherds needs more time. Regarding the pottery, some characteristic units have been selected and prepared (photos, drawings) to be elaborated, starting with their chemical analysis.

The scientific analysis of the 9th c. glass fragments and of the finds of the 9th c. bell-found has been published.